

თხზული ტოპონიმები სვანურში¹

მოკლე შინაარსი

ნაშრომში წარმოდგენილია თხზული ტოპონიმების ანალიზი, რომელთა რაოდენობაც სხვა ქართველური ენების მსგავსად არცთუ მცირეა. როგორც კვლევამ აჩვენა, სვანურში მრავლად დასტურდება კომპოზიტი გეოგრაფიული სახელები, მათ შორის გაცილებით მრავლად გვხვდება გენეტიურმსაზღვრელიანი ტოპონიმები, ხოლო შედარებით ნაკლებად - ატრიბუტულმსაზღვრელიანი.

სიტყვათშეერთებით მიღებულ ატრიბუტულმსაზღვრელიან ტოპონიმებში მსაზღვრელის მეშვეობით, კარგად ჩანს ამა თუ იმ ობიექტის ადგილმდებარეობა და ტერიტორიული დახასიათება, გეოგრაფიული ობიექტის მასშტაბი, მისი დასახლებისა და წარმოშობის სიძველე თუ სიახლე, ამა თუ იმ ადგილისათვის დამახასიათებელი რელიეფი და სხვ. მსაზღვრელად უმეტესწილად გვხვდება ზედსართავი სახელები (როგორც ვითარებითი, ისე მიმართებითი) და მიმლეობა, შედარებით ნაკლებად არსებითი სახელი და იშვიათად რიცხვითი სახელი. რაც შეეხება გენეტიურმსაზღვრელიან ტოპონიმებს, მართული მსაზღვრელი ნათესაობით ბრუნვაშია (ხან ბრუნვის სრული ნიშნის დაცვით, ხან ნაწილობრივ) და უცვლელად უკავშირდება საზღვრულს მხოლოდ ან მრავლობით რიცხვში. გენეტიურ მსაზღვრელად სვანურში გამოყენებულია საკუთარი და საზოგადო სახელები. ყველაზე ხშირად გამოყენებულია ანთროპონიმები - უმეტესწილად დასტურდება პირის სახელი, ნაკლებად გვარი, ხოლო უფრო იშვიათად კი სახელი და გვარი ერთად.

საკვანძო სიტყვები: ტოპონიმია, ანთროპონიმია, სემანტიკა, სინტაქსი, სინტაგმა.

¹ კვლევა განხორციელდა 2016 წელს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის - „სვანური ენის ტოპონიმია (ფუნდამენტურ-გამოყენებითი გამოკვლევა ლექსიკონითურთ)“ ფარგლებში.

TOPONYM COMPOSITES IN SVANURI

Abstract

The work represents an analysis of composed toponyms. The number of toponyms is much like the Kartvelian languages. As research has shown, compound geographical names are frequently evidenced in Svan, among them there are many more genitive determiner toponyms and attributive determineris relatively less.

In attributive determiner toponyms derived from word combination by means of determiner reflect the location and territorial characterization of a certain object, the age or origin of its settlement and production, the relief characteristic of this or that place and etc. We have mostly adjectives (both circumstantial adjective and relative adjective) and gerund with the function of the determiner, noun and the numeral occur relatively less). As for genitive determiner toponyms, set up attributive is in possessive case (sometimes with full depending the sign of the case and sometimes partially) and it is invariably associated with defined in singular or plural. Proper nouns and common nouns are used with the function of genitive determiner in the Svan language. Anthroponyms are most commonly used - most often the person's name, less the surnames and rarely is found first names and surnames.

Key Words: Toponymy, anthroponomy, semantics, syntax, syntagma

შესავალი. სხვა ქართველური ენების მსგავსად სვანურშიც მდიდარია კომპოზიტი გეოგრაფიული სახელებით, რომელთაგან ნაწილი ატრიბუტულმსახვრელიანია, ნაწილი კი გენეტიურმსახვრელიანი, თუმცა აშკარად ჭარბობს ეს უკანასკნელი. „მართულმსახვრელიან ტოპონიმთა სიმრავლე გამოწვეულია ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით: ადამიანთა კოლექტივი ობიექტს ხშირად იმის მიხედვით აღნიშნავს, თუ ვის ეკუთვნის იგი (ან რას მიემართება იგი)“ (ცხადია, 1985: 124).

კვლევის მიზანი. ჩვენი კვლევის ინტერესს ამჯერად სწორედ თხზული ტოპონიმები წარმოადგენს, როგორც ატრიბუტულმსახვრელიანი ისე გენეტიურმსახვრელიანი, რომელთა რაოდენობაც სხვა ქართველური ენების მსგავსად დიდია. კვლევაში სათანადო მასალის, სვანურ ტოპონიმთა ზედმი-

წევნითი ქართული თარგმანები ბრჭყალებშია მოცემული, სადაც კარგად ჩანს სვანურისთვის დამახასიათებელი წარმოებისა და სახელდების თავისებურებები.

მსჯელობა. კომპოზიტი გეოგრაფიული სახელები შედგება მსაზღვრელ-საზღვრულისგან, სადაც მსაზღვრელი სახელები აზუსტებენ, მეტ ინფორმაციას გვაწვდიან საზღვრული სახელის შესახებ: „ეს დაზუსტება შემდეგი დროის მოვლენა უნდა იყოს, როდესაც ნიშანთა მსგავსების გამო გაჩნდა რამდენიმე ერთნაირი სახელწოდება, ან ერთი სახელწოდების პუნქტი გაიზარდა ტერიტორიულად, დაიყო და წარმოიშვა ამ ადგილთა გარჩევის ბუნებრივი აუცილებლობა“ (ზურაბიშვილი, 1961: 156).

ატრიბუტულმსაზღვრელიანი ტოპონიმები: სიტყვათშეერთებით მიღებულ ატრიბუტულმსაზღვრელიან ტოპონიმთა სახელდება არ არის შემთხვევითი, მათში, მსაზღვრელის მეშვეობით, კარგად ჩანს ამა თუ იმ ობიექტის ადგილმდებარეობა და ტერიტორიული დახასიათება, გეოგრაფიული ობიექტის (უბანი, სოფელი, ხეობა) მასშტაბი (სიდიდე-სიპატარავე, სიმაღლე-სიმოკლე), მისი დასახლებისა და წარმოშობის სიძველე თუ სიახლე (წარსულში კონკრეტული ადგილის ფუნქცია, წარმომავლობა), ამა თუ იმ ადგილისათვის დამახასიათებელი რელიეფი და სხვ.:

ჟიბე თეკერ „ხედა ბოკნარი“, სათიბი შერეული ტყით (მესტია, ჟაბეში);

ჯაც-დაბ „მრუდე ყანა“, ყანა(ლენტეხი, დურაში);

ისკ-ლეწფარ „შუა წიფლნარი“, გზა თეკალის სამხრეთ მთისკენა გზაზე, წიფლნარი (ლენტეხი, თეკალი);

ხოშა დაბ „დიდი ყანა“, სათიბი ლუჯის მთა უქალში (ლენტეხი, ლუჯი);

სგობინ დაბარ „წინა ყანები“ (ლენტეხი, შკედი);

ჯუჟედ-ლარა „გრძელი მინდორი“, საძოვარი (მესტია, იენაში);

ლეოყალინაკ „საოყალო ვაკე“, საძოვარი (ლენტეხი, საყდარი);

ტაფ-ქუან „დამრეცი ჭიუხვი/კლდოვანი ადგილი“, სათიბი მამის ჩრდილოეთით, კლდეცაა (ლენტეხი, მამი);

ზესყილარა „ნეღლი მინდორი“, ჭაობიანი ადგილია (ლენტეხი, კახურა);

ლგაფსუტე „წაქცეული სვეტი“, კლდებოგრემის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ენგურის მარცხენა კალთაზე (მესტია, ბოგრეში);

სკერი დაბ „წვეტიანი ყანა“, ყანა, სახლებიცაა (ლენტეხი, მელე);

ლგუტწალარტყელ „გასაძრომი სარტყელები“, კლდე, მთა თეთნულდის ძირას (მესტია, ცალდაში);

მეშხილთარგლეზერ „შაფუკა მთავარანგელოზი“, ტაძრის ადგილი (მესტია, ყაზაყი);

ძღღ ღარ „დიდი ხევი“, საძოვარი, კლდე ზეგანის სამხ., მდ. ლასილის მარჯვ. მხარეზე (მესტია, იფარი);

ხოშა ლაბურღუ „დიდი საბურე“, საძოვარი მთა შუაში, ღელეა (მესტია, ცხუმალდი);

ჯუინელ ნლგენტარ „ძველი ნათენები“, ტყე, საძოვარი (მესტია, ქაშვეთ-ლაშთხვერი);

ლგლენხუმუგაკ „ლენხუმური კაკალი“, ნიგვზის მიდამოები (ლენტეხი, კახურა);

მახენამრღ „ახალი ნაკაფი (ტყის)“, ტყე (მესტია, არცხელი);

ხორტა ლჭხალღ „პატარა საჭექქე“, საძოვარი (მესტია, ცხუმალდი);

კოლთხი ქურა „მაღალი ყამირი“, საძოვარი შემადლებულზე (ლენტეხი, ახალშენი);

ბენარღობი „ქვიანი ღობი“, ტყე, დიდლოდებიანი ადგილია, გზაა (ლენტეხი, ჩოლური, შგედი);

ჰტიწზაგარ „საყველო ზეგანი“, საძოვარი (მესტია, სოფ. მაგარდელი)...

სვანურში ატრიბუტულმსახდვრელიან გეოგრაფიულ სახელებში მსახდვრელად უმეტესწილად გვხვდება ზედსართავი სახელები (როგორც ვითარებითი, ისე მიმართებითი) და მიმღეობა, შედარებით ნაკლებად არსებითი სახელი და იშვიათად რიცხვითი სახელი:

ზესკიდელ „მშრალი ღელე“, ღარი (ლენტეხი, მახაში);

ყუითელ ტობ „ყვითელი ტბა“, ლილისფერი ტბაა, ირგვლივ საძოვრებია (მესტია, კაცხი, სვიფი);

მეშხატუბრა „შავი ღელე“, ღელე, ტყიანია, შერეული, ზედა ნაწილი წიწვნარია, წყალი სუფთაა, მაგრამ ნიადაგი შავია (მესტია, ჭუბერი);

წგნი ლარტყ „წითელი სარტყელი“, კლდე, წითელი ფერისმაგვარი კლდეა, შრეა მოწითალო (მესტია, მულახი);

მურგუტლარა „მრგვალი სათიბი“, სათიბ-საძოვარი (მესტია, იელი, ხალდე, წვირმი);

მცხილიცილდე „ცივი წყალი“, წყარო, კლდიდან გამომდინარე ცივი წყალი (მესტია, მურშეკელი);

სკრდი დელა „ღრმა დელე“, დელე ჩაჭრილი კალაპოტი (ლენტეხი, დობი);

ტბი ნიცილ „თბილი წყალუკა“, წყარო (ლენტეხი, ჩუკული, ლეკუმბასტი);

წიფარ ზაგარ „წიფლნარი ზეგანი“, ზეგანი მდ. ენგურიდან მთა ლამოჯას ძირამდე (მესტია, ლაფსყალდი);

წირლ დელა „წირიანი დელე“, დელე ლასკადურას აუზში, ჭუჭყიანია ყოველთვის (ლენტეხი, კახურა)...

კომპოზიტ გეოგრაფიულ სახელებში მიმდებარე ატრიბუტული მსახდრეელი ხშირად დასტურდება და, შეიძლება ითქვას, რომ ტერიტორიულად მთელი სვანეთის ტოპონიმოკას ასახავს, ძირითადად გვხვდება **ლა- ა, დე, დე-, დე-ე, მე-, ნა-** პრეფიქს-სუფიქსიანი მიმდებარე, რომლებიც ზმნებისაგან, არსებითი სახელისაგან და მასდარებისგან არის წარმოებული:

ლასდღუნლმეჰ „საბანაო ტბა“, ხელოვნური ტბა აეროპორტისკენა გზაზე (მესტია);

ლასგუმუნაშუკუ „სამქავეწყლეშუკა“, გზასვამისაკენ (მესტია, ფალედი);

ლასკორალზუგუ „მოსაფიქრებელი ბორცვი“, საძოვარი (მესტია, ლალამი);

ღებონიკიმოლ „სასაქონლე მინდორი“, სათიბ-საძოვარი მდ. ჩოლშურას მარცხენა კალთაზე (ლენტეხი, ბაბილი);

ღებურღუტოკერ „საბურე ფსკერი“, გზა მთისკენა გზაზე თეკალის სამხრეთით (ლენტეხი, თეკალი);

ღგნეტტობრა „საკენჭე დელე“, დელე, მდ. ჭურულას მარჯვენა შენაკადი, მოაქვს კენჭებიც, ქვები მოზრდილი, იცის ღვარცოფი (მესტია, ლეწფერი);

ღგნეტლღშუღა „კენჭიანი ჩამოსაშვები“, შურო, კირქვების ჩამოსაყრელი ადგილი (მესტია, ლესთაგი);

ღგნუღიღესგ „სამეწყრე გვერდი“, ფერდობი(მესტია);

ღგნურღუგბანარ „დახვავებული ქვები“, ყანა (მესტია, უშხვანარი);

მუშუღიტიბრა „მოქშინავე ღეღე“, ღეღე (ღენტიხი, დუ-რაში);

მეტანტალიტუბა „მოქანავე ტბორი“, საძოვარი, ადრე კაცი რომ შედგებოდა, ქანაობდა ხიდივითო, ამჟამად გამაგრებულა (ღენტიხი, მაზაში);

მეკენწერიმოღულდ „მოქანავე/მოკონწიაღე მინდორი“, საძოვარი, დაკიდული ადგილია, დაქანებულია საკმაოდ (ღენტიხი, ყვედრეში);

ნაბიჯტუდაბარ „განახლენი ყანები“, ყანები (ღენტიხი, ახალშენი);

ნაჟჟა ღარე „ნაზვავარი სათიბი“, საძოვარი (მესტია, ცალერი);

ნაცუდილ ღარ „ნაცოდვარი ღარი“, ღარი (მესტია, წირ-მინდი)...

რიცხვითი სახეღები როგორც ატრიბუტული, ისე გენეტიური მსაზღვრეღის ფუნქციით სვანურში ძალზედ იშვიათია, სულ რამდენიმე მაგალითი დაფიქსირდა:

მეოთხენაკუთ – ხევი (მესტია, ზ. ვედი); **მესუთენაკუთ** – ხევი (მესტია, ზ. ვედი); **უსგუა ემდღუსგუა დოღეშ ხატარ** „სამოცდაექვსი დოღის ხატები“, კოშკი, ინახება ხატებიც (დოღი); **აშირყერმაცხუყარ** „ასი მადღის მაცხოვარი“, ეკღესია (მესტია, უშგული, მურყმელი)...

თუძცა გვხვდება რიცხვითი სახეღით განსაზღვრული მსაზღვრეღისა და თანდებუღის შეერთებით მიღებული კომპოზიტი გეოგრაფიული სახეღები (აგრეთვე ერთი შემთხვევა - რიცხვითი სახეღისა და თანდებუღის შეერთებით მიღებული გეოგრაფიული სახეღისა - **მარნენსოღ**, „ორსშუა“, საძოვარი (მესტია, თავრარი); **მარნეცნესგა** „ორწყალს შუა“, არყნარ-საძოვარი (მესტია, უშგული); **მარბკოჯნესკა** „ორ კღღეს შუა“, კღღე გაყოფიღი შერეული ტყით (ღენტიხი, ბაბიღი); **მარბღეცნესკა** „ორ წყალს შუა“, ყანები, უწინ მღინარეთა შუაში იყოღ (ღენტიხი, ღესემა); **მარტტუბრანესგა** „ორ ღეღეს შუა“, საძოვარი (მესტია, ბოგრეში)...

სახეღურფუძიან თხულ გეოგრაფიულ სახეღებში ზედსართავით გამოხატული მსაზღვრეღი (სემანტიკური თვალსაზრისით) მრავაღფეროვანია და გამოხატავს საზღვრუღის ემოციურ შეფასებას, ფერს, ქონება-უქონღობას, დანიშნუღებას, ფორმა-აღწერიღობას (სიდიღე-სიპატარავეს, სიგრძე-სიმოკღეს,

სივართე-სივიწროვეს, სიმაღლეს), ტემპერატურას, სივრცით მიმართებას და ა.შ.

ხოჩა თოთ „კარგი კლდე“ კლდე ტუბერის მყინვარებში (მესტია, ცალდაში);

ხოლწჩილშერ „ცუდი ჩილშერისკანები“, უბანი (ლენტეხი, ყარიში);

თეთნე ფოქ „თეთრი გამოქვაბული“, გამოქვაბული (მესტია, ნანგვლი);

მეშხეყუმილ „შავი მრგვალუკა“, კლდე, მრგვალი მწვერვალისებურია, შავი ფერის კლდეებია (მესტია, მულახი);

ლგლიცტუბ „წყლიანი ხევი“, ხევი (მესტია, ზარდლაში, არცხელი);

ლაშტამჟაჭუბრ „მოსასვენებელი არყის ხეები“, შესასვლელი (ლენტეხი, მამი);

ლაღეხლარა „სადუცესათიბი“, საძოვრები (ლენტეხი, ცანა);

მეშტეთ-ზაგარ „საფიქალე ზეგანი“, საძოვარი, რელიეფურად-ზეგანია (მესტია, კავრი);

კაჩ-შუკუ „აღმართი შუკა“, გზა, ოღნავ დამრეცი (მესტია, იენაში);

ხოშა თეთნულდ „დიდი თეთნულდი“, მწვერვალი (მესტია);

ხორტა სყელდერ „პატარა სყელდერი“, საძოვარი (ლენტეხი, კახურა);

მაშრიდარ „ფართო ღარი“, სათიბი, ღარიაშუროსავით (ლენტეხი, ჭველიერი, ლევშერი);

მეკტეშტესტიკ „მოკლე გორა“, გორა (ლენტეხი, რცხმელური);

ნარდოდ ტუბრა „მღვრიე ღელე“, ღელე (ლენტეხი, ნაცული);

ქტეირ ლიცბლ „ცივი წყალუკა“, წყარო (ლენტეხი, თეკალი);

ლერსკუან ღასპა „მარჯვნივ სატრიალო“, გზა მთისკენა გზაზე, საკულტოსნაირი, დასასვენებელი (ლენტეხი, ჩოლური);

სგობინ დაბარ „წინა ყანები“, ყანები (ლენტეხი, შკედი)...

როგორც განხილული მასალიდან ჩანს, შედგენილობის მიხედვით მსაზღვრელად გვხვდება მარტივი ან ნაწარმოები სიტყვები, ხოლო კომპოზიტი მსაზღვრელი ძალზედ იშვიათია:

ლაზ-ლაჩადღარ „მისასვლელ-მოსასვლელი ღარი“, საძოვარი, ბილიკი, მთა ბავალაშისკენა გადასასვლელი (ლენტეხი, ბავარი);

თტეთნე-მეშხე ლაღყუბრ ქაშან „თეთრ-შავი დასაწოლი ბილიკი“, ბილიკი, ჯიხვების სამყოფ-დასაწოლი (მესტია)...

სიტყვათშეერთებით მიღებულ ტოპონიმებში არა ნაკლებ საინტერესოა საზღვრული სიტყვის შედგენილობა, შინაარსი თუ პოზიცია. ატრიბუტულ მსაზღვრელიან გეოგრაფიულ სახელებში, შედგენილობის მიხედვით ძირითადად გვხვდება მარტივი და ნაწარმოები საზღვრულები:

მაშრიჭალა „ფართო ჭალა“,საძოვარიმთა (მესტია, ჭუბერი);

სიტაღლარე „მრგვალი, სწორი სათიბი“, სათიბი (მესტია, არცხელი);

ხოშა ლეღარწყ „დიდი საარაყო“,კლდე, საძოვარი მთა ლეი-რაცთან (მესტია, ნაკი);

წვრნი ტტიბრა „წითელი დეღე“, დეღე, პატარა მდინარეა, წითელი ფერის თიხა აქვს (მესტია, თოთან);

ჯუინელ ნამოლ „ძველი ნაკაფარი“, ტყე (მესტია, არცხელი)...

საზღვრული სახელები მრავალფეროვანია, აღნიშნავენ ჰიდრონიმებს, ორონიმულ ტერმინებს, სხვადასხვა ობიექტების სახელებს, სამეურნეო და საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ადგილთა სახელებსდა ა.შ.:

მეშხეჭალა„შავი ჭალა“, მდინარე (მესტია, ლახუმი);

ქანსგრამე „ჭაღარა ტბა“, ტბამოზრდილი, ჭაობიანი მიდამოთი, რომელშიც ჩანს მოღურჯო ფერის ბალახი აქა-იქ (მესტია);

ულჷირ ზაგარ „უღვირი ზეგანი“, ქედი, ამადლებული ადგილი (მესტია, წვირმი);

წვრნი კამრადარ „წითელი კამარები“, კლდე (მესტია, ქაშვეთ-ლაშთხვერი);

ჯუინელ ნაკანტორ „ძველი ნაკანტორალი“, ტყე (მესტია, ხევრა);

ხოშა ლარა „დიდი სათიბი“, სათიბი (მესტია, ქურაში);

ლატაფცაგადერ „საფერდე ეკლნარი“, ყანა, მოფერდო ადგილი, ბევრი ეკალი იცის (მესტია, კიხუღდაში);

ლათაშერიღუმირ „საყველე ნაძვი“, შესასვენებელი ადგილი, მთა. გზაზე მიმავალნი მთიდან ან მთაში ისვენებდნენ ერთ „საკუღტო“ ნაძვთან, ამოიღებდნენ ყველს, მიირთმევდნენ და იქაც ტოვებდნენ ლუკმისოდენას (მესტია, ლეზგარა, ტვიბერი);

ხოშა ლაჭხალდ „დიდი საჭახანო“, საძოვარი, ლაჭხალდის ქვედა მხარე, ტყიანია (მესტია, ცხუმალდი);

ჯუინელ ნალგენტარ „ძველი ღამისნათევები“, ტყე, საძოვარი (მესტია, ქაშვეთ-ლაშთხვერი);

ჯჷინელ ნაშუკუ „ძველი ნაშუკარი“, გზა (მესტია, ხაიში)...
სვანურში ატრიბუტულმსახდვრელიან ტოპონიმებში საზღვრული წვერის საწარმოებლად ხშირად გამოყენებულია კინობითის **-ილ, -გლდ, -ილდ, -ულ, -ოლ, -ოდ** სუფიქსები.

ქუეღრ ლიცნლ „გრილი წყალუკა“, წყარო (ლენტეხი, ფანაგა);

წვრნი სვიმელდ „წითელი ვეძუკა“, მუავე წყალი (მესტია, ლალამი);

ლწშინწიციხილდ „მოსასვენებელი მსხალუკა“, შესასვენებელი (მესტია, ლელბაგი);

ნაკდაბულ „ვაკე ყანუკა“,ყანა, ვაკე რელიეფით (მესტია, ლაჰილი);

ჟბე ჭალოდ „ხედა ჭალუკა“, ვენახი (ლენტეხი, ლესემა);
ჯოდი ლარილწრ „გრძელი მინდვრუკები“, საძოვარი (მესტია, ლეზგარა);

ლალციშუკულ „საწყლე შუკუკა“, ნაბილიკარი (ლენტეხი, ასალშენი);

მურგუალღარღლ „მრგვალი მინდვრუკები“, სათიბები (ლენტეხი, ჩოლური, ფანაგა);

რაც შეეხება რიცხვში შეთანხმების საკითხს ატრიბუტულმსახდვრელიან ტოპონიმებში, როგორც მოსალოდნელი იყო (სხვა ქართველური ენების მსგავსად, სვანურშიც პრეპოზიციური მსახდვრელი რიცხვში არ ეთანხმება საზღვრულს), შეთანხმების იშვიათი შემთხვევა დასტურდება (ერთი ტოპონიმი შეგხვდა, როცა ორივე წვერი მრავლობითშია), ძირითადად საზღვრულია მრავლობითში მსახდვრელი კი მხოლოდით რიცხვში, ასევე იშვიათია (ერთი შემთხვევაა) მსახდვრელი მრავლობითში და საზღვრული მხოლოდითში:

ლწლწარწარწარ „საწყლე ვაკეები“, სათიბები, ვაკე-ფერდობები (მესტია, მურყელი);

ნაკ დაბწრ „ვაკე ყანები“, ყანები (მესტია, ზემო სგურიში);

წვრნი კვლელღარ „წითელი ქვები“, კლდე, ნადირთ ჩასაკეტი (ლენტეხი, ზესხო);

მუბრიღვღარ „ბნელი წყლები“, წყლები (მესტია, ნაკიფარი);

ტან-ლწშყდიწრ „მოსაბრუნებელ-გადასავარდნი“, საძოვარი, ციცაბო კლდიანია (მესტია, მაცხვარიში);

ლწთხუიარკოჯწარ „სანადირო კლდეები“, კლდეები (ლენტეხი, ყორულდაში);

ლ[ა]ლ შერლანდ „საღესი სათიბები“, სათიბები (მესტია, კაერი);

მსაღერელ-საზღერულის პოზიციის მიხედვითაც არ გამოირჩევა სვანური სხვა ქართველური ენებისგან, სიტყვათშერეთებით მიღებულ ტოპონიმებში (სხვა ქართველური ენების მსგავსად) პოსტპოზიციური ატრიბუტული მსაღერელი სვანურში მეტად იშვიათია, საანალიზო მასალის საფუძველზე თამამად შეიძლება ითქვას რომ პრეპოზიციურ წყობას ანიჭებს უპირატესობას (რაც ზემოთ წარმოდგენილ მაგალითებშიც ნათლად ჩანს):

კოჯ-მეხურა „კლდე-მორღვეული“, სათიბები (ღენტეხი, მახაში);

ბოგ-ზესგი „ხიდი-მშრალი“, ნახიდარი (ღენტეხი, ჩოლური, ჭველიერი);

ბოგ-ზესკი „ხიდი-მშრალი“, სათიბი (ღენტეხი, ჩოლური, ბუღეში, გულიდა);

ბწმეხურა „ქვა-დანგრეული“, ქვიანი ადგილი (მესტია, ივრარი, კალა), კლდე (სოფ. ბოგრეში, ივარი);

გუიჯ-მენგერა „წაბლ-მადალი“, საძოვარი, წაბლიდგასლიდი (ღენტეხი, კახურა)...

როგორც აღმოჩნდა, სვანურისათვის უკავშირო სიტყვათშერეთებით მიღებული ტოპონიმებია დამახასიათებელი, ხოლო კავშირიანი კომპოზიტი ტოპონიმები იშვიათია, რამდენიმე შემთხვევა დაფიქსირდა გენეტიურმსაზღერელიან გეოგრაფიულ სახელებთან და ისინი ახლოს მდებარე პუნქტებს გამოხატავენ:

ღამამზულარიშიიგოლდაქაშან „მამბნარებისა და ციცაბოს ქაშანი“, ბილიკი (ღენტეხი, გულიდა);

გუნაშაიაღფამურყტამ „გუნასანი{სა} და აღფისანი{ს} კოშკი“, ნაკოშკარი, ნახევრადდანგრეული (მესტია, ქაშვეთი, ღენჯერი);

გიორგიშიღემინიშნაკრაჟ „გიორგისა და ღემინის ნაკარეები“, ნაკარეები (მესტია, ტვიბერი, ცხუმარი);

ჩუბეი ჟიბე ცალერ „ქვემო და ზემო ცალერი“ (მესტია, ცალერი)...

გენეტიურმსაზღერელიანი ტოპონიმები: სვანურის მრავალფეროვან სახელურფუძიან თხზულ კომპოზიტებში, გენეტიური მსაზღერელი ისეთსავე სინტაქსურ ურთიერთობაშია საზღერულთან, როგორც ეს სხვა შესიტყვებებში გვხვდება. გენე-

ტიური მსახდვრელი ნათესაობით ბრუნვაშია (ხან ბრუნვის სრული ნიშნის დაცვით, ხან ნაწილობრივ) და უცვლელად უკავშირდება სახდვრულს მხოლოდობით ან მრავლობით რიცხვში.

მართულ მსახდვრელად სვანურში გამოყენებულია საკუთარი და საზოგადო სახელები. ყველაზე ხშირად გამოყენებულია ანთროპონიმები - უმეტესწილად დასტურდება პირის სახელი, ნაკლებად გვარი, ხოლო უფრო იშვიათად კი სახელი და გვარი ერთად.

ადსელწამურყტამ „ადსულას კოშკი“, კოშ კი (მესტია, ივარი, ადი ში);

ჯაბბღ ლიც „ჯაბას წყალი“, წყარო (ლენტეხი, ყვედრეში);

კტიცწინაშ ლამურყტამ „კეციანის საკოშკე“, ნაეკლესიარი (მესტია, ნაკი);

ჟორულწწნაკ „ჟორჟოლიანის ვაკე“, ტყე, საძოვარი (მესტია, სოლი);

აფრასიძეგელაშლექტერ „აფრასიძე გელას წისქვილი“, წისქვილის მიდამო (მესტია, ბეწო, ბაგვდანარი);

პირთა აღმნიშვნელ საკუთარ და საზოგადო სახელთაგან ნაწარმოებ კომპოზიტურ ტოპონიმებში მართული მსახდვრელი ძირითადად გამოხატავს განკუთვნება-დანიშნულებას, კერძოდ სახელდებული ობიექტის მფლობელს, სახელდებული ობიექტის აღმომჩენს ან ობიექტთან რაიმე საქმიანობით დაკავშირებულ პირს, ადამიანთა ჯგუფს რომელიც ტოპონიმით აღნიშნულ ადგილას ცხოვრობს, დანიშნულებას და ასევე ობიექტთან რაიმე ნიშნით დაკავშირებულ სუბიექტს. ხოლო რაც შეეხება სახდვრულ წევრს, შინაარსობლივი თვალსაზრისით სახდვრულში ზოგჯერ ჩანს ამა თუ იმ გეოგრაფიული ობიექტის წარმომავლობა, თუ რისი მიხედვით უნდა მომხდარიყო სახელდება.

გენეტიურმსახდვრელიან ტოპონიმებში მსახდვრელი შეიძლება შეგვხვდეს ნათესაობითი ბრუნვის შემდეგი ნიშნებით: - **იშ**, -**აშ**, -**ეშ**, -**ემიშ**(შტო-გვარის სახელთაგან წარმოებულ ტოპონიმებში კი ნათესაობითი წარმოებულია -**შა**, -**შერ** ფორმანტებით).

წარიმიშტუბილდ - „არიმის ხევი“,ხევი (მესტია, ხაიში);

არეთაშდაბ - „არეთას ყანა“, ყანა (მესტია, ხაიში, ლუხი);

ონოფრეშ ნკტეთ - „ონოფრეს ნაკვეთი“, ტყე (მესტია, ქვევდი);

თხერემი ლიცოდ – „მგლის წყალი“, წყარო (ლენტეხი, ლასკადარი);

გუნაშამურყამ – „გუნასაანთ კოშკი“ ნაკოშკარი (მესტია, ჰეშკილი, ლენჯერი);

სორესშერ ღწ – „სორესაანთ ღარი“ სათიბი (მესტია);

გენეტიურმსაზღვრელიანი ტოპონიმები ძირითადად ორშემადგენლიანია, თუმცა გვაქვს შემთხვევები, როცა მსაზღვრელი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს ორი წევრით, პირის სახელით და გვართ, ან კიდევ შტოგვარის დამაზუსტებელი სახელით, კომპოზიტებით, კომპოზიტური შესიტყვებით, ასევე საზღვრულიც შესაძლოა ორწევრიანი იყოს:

გულედანშალერმშურყამ „გულედანი ვალერის კოშკი“, კოშკი (მესტია, სოლი, ლენჯერი);

ჯამათშა გიორგიდ დაბ „ჯამათაანთ გიორგის ყანა“, ყანა (ლენტეხი, ბაბილი);

ცაგანშა არტენი ლჭემა „ცაგაანთ არტენის სათიბი“, სათიბი (ლენტეხი, ბაბილი);

ჯამათშა გიორგიდ დაბ „ჯამათაანთ გიორგის ყანა“, ყანა (ლენტეხი, ბაბილი);

მენგრადელიდაბარ – „მსხვილი დელის ყანები“, ყანები (ლენტეხი, უახუნდერი);

ლადეშგაღდბისაყღწ – „საცილალ ყანის ეკლესია“ ნაეკლესიარი (ლენტეხი, ზესხო);

ცხეკ-ჯოდიდაბ – „ტყე-გრძელის ყანა“ ყანა (ლენტეხი, ლექსირი);

კირ-ღბკუშ შუკუწ – „კირ-მოსარდვევის გზები“ გზა (მესტია, სიდიანარი);

გუჯუშნალგენიშტუბილდ – „გუჯუს ნათევის დელე“ დელე (მესტია, იდლიანი, ხაიში);

გგბიშქტანშგორაგ – „ფიჭვის ქვის გორა“ გორა (მესტია, ლუხი, ხაიში);

გუალდირილასდღუნღმეჭ – „გვალდირის საბანაო ტბა“ ხელოვნური აუზი (მესტია);

გიერგინაყაჭღწ – „გიორგის დანარქმევი დელე“ დელე, საძოვარი (მესტია, ხაღდე, კალა);

მსაზღვრელ-საზღვრულისრიცხვში ურთიერთობას რაც შეეხება ნათესაობითში დასმული მსაზღვრელი თავისუფლებას იჩენს - მისი მხოლობითობის და მრავლობითობის საკითხი არაა გამოწვეული სინტაქსური ურთიერთობით და გვაქვს

შემთხვევები, როცა მსაზღვრელი მრავლობითშია, ხოლო საზღვრული მხოლოდობითში, მსაზღვრელი მხოლოდობით რიცხვშია და საზღვრული მრავლობითში ან ორივე წევრი მრავლობითი რიცხვითაა წარმოდგენილი:

ბოფშრენაღლატუ – „ბავშვების ნაღლატევი“ საძოვარი (მესტია, ლაღამი);

ქტანრე თხუიმ – „კღღეების თავი“ კღღე (ღენტეხი, ხაჩეში);

ტასიღლომღღღარ – „გასიღლოს მინღღრები“ საძოვრები (ღენტეხი, ჟახუნღერი);

ჰნდიშიყინტარ – „ადიშის მყინვარები“ მყინვარები (მესტია, ჰადიში);

სარგაშრე დაბარ – „სარგასანთ ყანები“ ნაყანები (მესტია, ზ. ვეღი);

ჟბშარე ლაროღ – „ზემოთანთ მინღღრები“ სათიბ-სახნავი (მესტია, ზემო ვეღი);

მსაზღვრელ-საზღვრუღის წყობასთან დაკავშირებით შეიძღღება ითქვას, რომ ორივე შემთხვევაში - გენეტიურმსაზღვრეღიანსა და ატრიბუტულმსაზღვრეღიან ტოპონიმებში მსაზღვრელ-საზღვრუღის წყობა ძირითადად არის პრეპოზიციური.

ბარყუნარეღარ – „ტყემღღების ღარი“ ღარი (მესტია, ტობარი, ხაიში);

ბიკრეღღშღღღ - „უნძების ჩამოსაყრელი“ხევი, ტყემღღნარია (მესტია, არცხეღი, მუღღახი);

ნაკ გიცღღშ – საძოვარი (მესტია, ზეგანი);

ჯგერანგ ბღღღშ – „წმ. გიორგი ბაღღისა“ საყღარი ბაღღის ქეღზე (მესტია, იფხი);

როგორც განხიღღღმა მასაღამ აჩვენა, ნათესაობითის ნიშნისეული თანხმოვანი არ არის მყარი არც ხმოვანფუძიან და არც თანხმოვანფუძიან სახეღღებთან, ორივე შემთხვევაში ხან შენარჩუნეღღია ხან არა, სხვაობა დიაღღექტების მიხედვითაც თვაღღსაჩინოა, განსხვავებით ზემოსვანური დიაღღექტებისაგან ქვემოსვანურ ტოპონიმებში იშვიათაღღაა წარმოდგენიღღი.

ღასკენა. საბოღღოდ შეიძღღება დავასკენათ, რომ სვანურში უხვად დასტურღღება კომპოზიტი გეოგრაფიული სახეღღები, მათ შორის გაციღღებით მრავღღად გვხვღღება გენეტიურმსაზღვრეღიანი ტოპონიმები, ხოლო ატრიბუტულმსაზღვრეღიანი შეღღარებით ნაკღღებად. მიუხეღღავად ამისა, არსეღღული მასაღღა

საკმაოდ მრავალფეროვანია და სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით აფასებს თუ ახასიათებს ამა თუ იმ გეოგრაფიულ ობიექტს და ამ შეფასებაში, ხშირად ჩანს სახელდების განმაპირობებელი თუ გამომწვევი მიზეზი.

სხვა ქართველური ენების მსგავსად, ძალზედ იშვიათია მსაზღვრელ-საზღვრულის ინვერსიული რიგი და როგორც გენეტიურმსაზღვრელიანში, ისე ატრიბუტულმსაზღვრელიან ტოპონიმებში ჭარბობს პრეპოზიციური წყობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ზურაბაშვილი, 1961: თ. ზურაბიშვილი, ტოპონიმიკის შესწავლისათვის, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, თბ., 1961.

ცხადაია, 1985: პ. ცხადაია, მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია, თბ., 1985.